

Boris Zihlerl

Dve obletnici

Naše današnje srečanje je posvečeno dvema zgodovinskima dogodkoma, zmagi velike oktobrske socialistične revolucije leta 1917 in ustanovitvi Komunistične partije Slovenije leta 1937.

V prvem primeru gre za najpomembnejši dogodek našega stoletja, za revolucionarno dejanje delovnih množic prostrane Rusije, ki je pred petdesetimi leti pretreslo svet, odprlo občo krizo kapitalističnega družbenega sistema in oznanilo začetek novega razdobja v zgodovini vsega človeštva, razdobja socializma.

V drugem primeru gre za odločitev politično organizacijskega značaja, ki so jo sprejeli predstavniki najnaprednejših sil v malem slovenskem narodu, za eno tistih odločitev, ki so bile najdaljnosežnejšega pomena za bodočnost tega naroda, odpirajoč mu pot k slovenskemu Oktobru, v socialistično skupnost narodov in narodnosti Jugoslavije.

Govoriti o dveh zgodovinskih dogodkih, ki se po svojem značaju in najneposrednejšem namenu vendarle močno razlikujeta, pomeni, postaviti ju na skupni imenovalec in govoriti o dveh revolucijah, o njunem medsebojnem razmerju, o tistem, kar jima je bistveno skupno, neogibno ponovljivo, in o tistem, kar ju loči glede na posebnosti časa in prostora.

I

V zvezi z oktobrsko revolucijo in z njenimi dosedanjimi rezultati na ozemlju nekdanje Rusije, v Sovjetski zvezi, je bilo v marksistični in nemarksistični publicistiki večkrat načeto vprašanje »modela« socialistične revolucije in socializma.

Prvikrat je bilo to vprašanje postavljeno takoj po oktobrski revoluciji, ko so nekateri avtorji na zahodu in v sami Rusiji izpodbijali socialistični značaj Oktobra in s tem tudi njegovo občečloveško pomembnost, sklicujoč se na sorazmerno nizko raven v razvoju produktivnih sil, značilno za ekonomiko stare carske Rusije. Razprava je odtlej dostikrat zašla v dve skrajnosti. Po eni plati so trdili, da Oktober s svojimi rezultati v nobenem pogledu ne more biti »model« socialistične revolucije in socializma. To stališče je med obema vojnama zavzel dobršen del teoretikov II. internacionale.¹ Po drugi plati smo imeli opravka z absolutiziranjem sovjetske izkušnje kot obveznega »modela« za vse dežele sveta, ki stopajo ali bodo stopile na pot socialističnih preobrazb. Ta skrajnost se je zlasti razodevala v teoriji in pa v usodni praksi stalinizma po letu 1945.

¹ Prim. npr. H. Cunow, Die Marx'sche Geschichts, Gesellschaft- und Staatstheorie, zv. II. Berlin 1921, str. 325—326.

Med najnovejšimi razpravami, ki med drugim obravnavajo tudi to vprašanje, naj omenim prispevek znanega madžarskega filozofa G. Lukacsa v dunajski reviji Forum in pa referat, ki ga je imel sovjetski zgodovinar I. I. Minc letošnjo pomlad v Moskvi, na znanstvenem posvetovanju o mednarodnem pomenu oktobrske revolucije.²

Nadaljnjemu razpravljanju o zgodovinskem pomenu oktobrske revolucije bo vsekakor v prid, če upoštevamo argumente, s katerimi je Lenin — nedvomno najbolj angažirana osebnost v tedanjem prelomnem dogajanju — zavračal abstraktno postavljanje »modelov« proti konkretni življenjski stvarnosti.

V dolgoletnih razpravah o značaju ruske revolucije na raznih stopnjah njenega razvoja je Lenin vselej uveljavljal stališče, da je treba značaj vsakega revolucionarnega gibanja presojati po njegovih osnovnih gibalnih silah, po množičnih nosilcih in pa po ciljih, ki si jih postavlja, se zanje dejansko bori in jih praktično uresničuje. S teh vidikov mu je bila oktobrska revolucija s svojimi neposrednimi rezultati *edina*, v konkretnih zgodovinskih razmerah imperializma in prve svetovne vojne dejansko izpeljana združitev proletarske revolucije z novo izdajo kmečke vojne. Z drugimi besedami rečeno, bila je najbližja »modelu«, kakršnega si je sredi preteklega stoletja zamišljal Marx, ko je pisal o perspektivah revolucije v tedanji Nemčiji.³

Lenin je izhajal iz dejstva, da se je kapitalizem konec 19. stoletja razvil v svetovni sistem, ustvaril svetovno tržišče kapitala in vanj vključeval celine, na katerih so dotlej prevladovali drugi, predkapitalistični gospodarski sistemi s svojo patriarhalnostjo, lokalno razdrobljenostjo, zaprtostjo navzven itd. V sila kratkem članku Za kruh in za mir, ki ga je bil na prošnjo švedskega levega socialnega demokrata Höglunda napisal dober mesec po oktobrski revoluciji in ki je bil prvič objavljen v nemščini, maja 1918, v listu Jugend-Internationale, poudarja: »Mi smo zdaj dosegli to stopnjo v razvoju svetovne ekonomike in ona je neposredno predverje socializma. Zato socialistična revolucija, ki je izbruhnila v Rusiji, predstavlja zgolj začetek svetovne socialistične revolucije.«⁴

Revolucionarni izhod iz imperialistične vojne, ki ga je izbojevalo delovno ljudstvo Rusije, je bil od vsega začetka izraz do kraja zaostrenih nasprotij v svetovnem sistemu kapitalizma. Osnovno nasprotje tega sistema, nasprotje med delom in kapitalom, se je najtesneje prepletlo z mnogoterimi nasprotji fevdalnega ali predfevdalnega značaja, ki so ostala nerešena v zaostalejših in kolonialnih deželah. Ta kompleks nasprotij je dosegel vrhunec svoje zapletenosti prav v Rusiji.

Visoko razviti kapitalizem je na ruskih tleh, zlasti v evropskem delu Rusije, prestavljalo nekaj večjih industrijskih središč, ki so zrasla konec 19. in v začetku 20. stoletja. Čeprav sorazmerno na redko posejana, so bila vendarle tolikšna, da so lahko hkrati postala močna središča ruskega delavskega gibanja. Z njim je

² Prim. G. Lukacs, Die Sowjetunion ist nicht typisch. Forum 1967, št. 160—161; I. I. Minc, Velikaja oktjabr'skaja revolucija i progres čelovečestva (referat na znanstvenem posvetovanju o mednarodnem pomenu oktobrske revolucije v Moskvi od 27. do 30. marca 1967).

³ »The whole thing in Germany wird abhängen von der Möglichkeit, to back the Proletarian revolution by some second edition of the Peasants war. Dann wird die Sache vorzüglich.« (Pismo Engelsu z dne 16. aprila 1856. Glej Marx-Engels, Werke, zv. XXIX, stran 47.)

⁴ Lenin, Polnoe sobranie sočinienij, zv. XXXV, str. 169—170.

bila na tem edinstvenem stikališču Evrope z azijskim vzhodom ustvarjena trdna hrbtenica kmečkemu boju za zemljo in pa boju zatiranih narodov Rusije za svobodo in enakopravnost.

Prav spričo te in takšne zapletenosti družbenih nasprotij je postala Rusija *najšibkejši* člen v svetovnem sistemu kapitalizma.

Na izjemnost tega zgodovinskega položaja Rusije, iz katerega je lahko izšla in se zmagovito uveljavila njena občečloveško progresivna pobuda, je opozoril Lenin v vrsti svojih spisov. Naj med njimi omenimo krajši sestavek O naši revoluciji, ki sodi med tri njegove zadnje članke. Odgovarjajoč nasprotnikom, ki so opozarjali na sorazmerno nerazvitost modernih kapitalističnih odnosov v Rusiji, iz katere so izvajali brezupnost naporov, usmerjenih v socialistične preobrazbe, pravi: »Če je za ustvaritev socializma potrebna določena kulturna raven (čeprav nihče ne more povedati, kakšna je prav za prav ta določena »kulturna raven«, saj je v vsaki zahodnoevropski državi različna), zakaj ne bi smeli začeti s tem, da najprej po revolucionarni poti izbojujemo prve pogoje za to določeno raven, da pa se *potem*, na podlagi delavsko-kmečke oblasti in sovjetskega reda, spustimo v dohitevanje drugih narodov.«⁵

In potem zaključí z Napoleonovim načelom: »On s' engage et puis... on voit.«

Vsaka revolucija je dejavno angažiranje človeka za eno od danih možnosti, je zgodovinsko tveganje. Kolikor več je objektivnih in subjektivnih komponent, ki večajo realnost, uresničljivost izbrane možnosti, toliko uspešnejši je človeški angažma. Mimogrede rečeno, pod objektivnimi komponentami ne gre pojmovati nečesa izvenčloveškega in stihijsko protičloveškega, kakor mislijo nekateri sodobni in včasih močno površni kritiki historičnega materializma; gre marveč predvsem za rezultate predhodnih, zavestnih ali nezavestnih, vsekakor pa *človeških* naporov, ki jih sleherna nova generacija *mora* — za ceno uspešnosti svojih lastnih prizadevanj — upoštevati kot nekaj danega, pred njo in brez nje izvršenega, kot izhodišče svojih angažmajev, tveganj in dejanj.

Angažma ljudskih množic mnogonacionalne Rusije, zavestni, v globoki analizi dobe in konkretne situacije utemeljeni angažma Lenina in boljševikov, je imel pred petdesetimi leti za rezultat prvo zmagovito socialistično revolucijo v zgodovini človeštva.

Oktohrska revolucija je v marsičem postala »model« socialistične revolucije. Bila je prva in še četrto stoletja edina. Vse njene osnovne črte, kakor so predvsem: ukinitvev kapitalističnih lastninskih odnosov, spremembe v socialnem nosilcu oblasti itd. — so v naslednjih desetletjih razodele svoj splošni, mednarodni pomen. In še mnoge druge, sekundarnejše črte so sredi našega stoletja doživele svojo ponovitev povsod, kjer se je revolucionarno delavsko gibanje v novih zgodovinskih okoliščinah združilo z bojem kmečkih množic za zemljo in z bojem za sužnjenih narodov za nacionalno osvoboditev.

V svojem vsekakor najbolj antidogmatičnem delu, v Otroški bolezni 'levičarstva' v komunizmu, se Lenin takoj uvodoma dotakne problema oktobrske revolucije kot »modela«, vzorca socialistične revolucije, s tem ko postavlja vprašanje, v kakšnem smislu je mogoče govoriti o mednarodnem pomenu ruske revolucije: »V najožjem smislu besede, tj., če pod mednarodnim pomenom pojmujeemo mednarodno pomembnost ali zgodovinsko neogibnost ponavljanja — v mednarodnem

⁵ Prav tam, zv. XLV, stran 381.

merilu — tistega, kar je bilo pri nas, moramo tak pomen priznati nekaterim osnovnim črtam naše revolucije. Bila bi kajpak največja napaka, če bi to resnico pretiravali, če je ne bi raztezali le na nekatere od osnovnih črt naše revolucije. Prav tako bi bilo napak, če bi spregledali, da bo po zmagi proletarske revolucije vsaj v eni izmed naprednih dežel zelo verjetno prišlo do ostrega preloma, in sicer: Rusija kmalu po tem ne bo več vzorna, marveč spet zaostala (v »sovjetskem« in v socialističnem smislu) dežela.⁶

Problem »modela« je tu postavljen povsem konkretno, v vsej njegovi zgodovinski prehodnosti.

Iz pravkar rečenega povsem jasno izhaja, da Lenin nikakor ni nasprotoval glavni postavki svojih nasprotnikov, trditvi, da Rusija ni dosegla takšne stopnje v razvoju produktivnih sil, na kateri je možen socializem. Kar je trdil, je bila le neizpodbitna resnica, da je prva svetovna vojna do kraja zaostrila vsa mnogotera notranja nasprotja carske Rusije in ustvarila revolucionarno situacijo, ki je od vseh glavnih subjektivnih dejavnikov revolucije terjala zgodovinsko tveganje, angažiranje za najprogresivnejšo možnost. In ta možnost se je v revolucionarnem dejanju razodela kot povsem realna, uresničljiva, ter zares uresničena. Dejstvo, da Rusija tedaj še ni dosegla stopnje v razvoju produktivnih sil, na kateri je možen socializem, je navzlic vsemu temu slej ko prej ostalo dejstvo, ki ga je vojno puščanje v letih od 1914 do 1922 samo še bolj poudarilo. In to dejstvo je narekovalo mnoge posebne zakonitosti v razvoju prve socialistične države. Od teh so se nekatere — kakor npr. tako imenovani zakon socialistične industrializacije — z vso neogibnostjo uveljavljale tudi v drugih deželah, ki so pričele svoj socialistični razvoj s približno enakih izhodišč. Zato še danes ponekod veljajo za osnovne zakonitosti socialistične graditve nasploh, za občeobvezne zakone socializma, ne glede na izhodiščno stopnjo v razvoju produktivnih sil te ali druge dežele. Tovrstne dogmatske absolutizacije posebnih razvojnih zakonitosti so imele zlasti težke posledice v letih po drugi svetovni vojni, ko so revolucionarne preobrazbe kapitalističnih lastninskih razmerij prodrle v osrčje Evrope in ko je bilo vedno manj mogoče govoriti o edinem in izključnem »modelu« socialistične revolucije in socializma.

Ob tem zamenjavanju posebnih in občih zakonitosti družbenega razvoja pa je socialistična teoretična misel dolgo puščala skoraj povsem v nemar usodne zakonitosti, na katere je opozarjala že klasična misel marksizma. Te zakonitosti se uveljavljajo kot zakonitosti prehoda iz kapitalizma v komunizem, kot protislovja in nasprotja, ki imajo svoje vozlišče v upravljanju družbene lastnine. Uveljavljajo se v obliki nasprotij in konfliktov med progresivnimi, socialistično demokratičnimi tendencami in pa konservativnimi tendencami, ki jim pravimo birokratsko-eta-tistične in iz katerih se porajajo vsakovrstne deformacije, »kulti osebnosti« itd. Dosedanja praktična izkušnja vseh socialističnih dežel daje tem zakonitostim prehodnega obdobja dovolj splošno veljavnost.

Neposredne, čeprav šele začetne praktične izkušnje državne in družbenoekonomske graditve v Sovjetski Rusiji so že kmalu po zmagi oktobrske revolucije navrgle mnoge probleme, izvirajoče iz novih protislovij, ki so se že tedaj pojavila in se kasneje razrasla v glavna protislovja prehodne dobe iz kapitalizma v komunizem. Ta problematika je zaposlila nekaj najvidnejših teoretičnih delavcev v mla-

⁶ Prav tam, zv. XLI, str. 3—4.

di sovjetski republiki, ki so se lotili vprašanj, kakršni sta npr. vprašanje o značaju družbene lastnine v sistemu diktature proletariata ali pa vprašanje o oblikah delavskega upravljanja. Tem in podobnim vprašanjem je posvečenega precej prostora že v skupnem delu Buharina in Preobraženskega Abeceda komunizma iz leta 1918, ki je tudi onstran sovjetskih meja dolgo služilo kot idejno-politični priročnik za mlajše komunistične kadre. Med dela te vrste sodi tudi knjiga Ekonomika prehodnega razdobja, ki jo je leta 1920 napisal N. I. Buharin. V njej so mnoga vprašanja, ki sodijo v to problematiko, postavljena in načeta, vendar pa večidel dovolj abstraktno obravnavana. Opazke, ki jih je Lenin zapisal ob branju te knjige, vsebujejo marsikatero dragocene korekture in konkretizacije, npr. v zvezi s predvidevano zgodovinsko logiko odmiranja države.⁷

Upoštevaajoč dejstvo, da Rusija tedaj še ni dosegla stopnje v razvoju produktivnih sil, na kateri je možen socializem, je Lenin povsem realistično predvideval ogromne težave, s katerimi se bo morala spoprijemati na poti k socialističnim ciljem. Glede tega ni dopuščal nobenih iluzij, zavračajoč vse utopične predpostavke o proletarski revoluciji kot o velikem skoku »iz carstva nujnosti v carstvo svobode«. Poudarjal je, da »so Rusi v primeri z naprednimi deželami lažje začeli veliko proletarsko revolucijo, da pa jo bodo težje nadaljevali in jo privedli do končne zmage, v smislu popolne organizacije socialistične družbe«. ⁸ Že leto dni poprej, na sedmem izrednem kongresu Ruske komunistične partije (boljševikov), 7. marca 1918, je to postavko utemeljeval takole: »Kolikor zaostalejša je dežela, v kateri je bilo treba zaradi vijugave poti zgodovine začeti socialistično revolucijo, toliko težji je zanjo prehod iz starih kapitalističnih odnosov v socialistične... Socialistična revolucija se loči od buržoazne prav v tem, da v drugem primeru so gotove oblike kapitalističnih odnosov, medtem ko sovjetska oblast — proletarska — teh gotovih odnosov ne dobi, če ne štejejo najrazvitejših oblik kapitalizma, ki so v bistvu zajele majhne vršičke industrije in se prav malo dotaknile poljedelstva.«⁹

To je nasploh izhodišče, ki sorazmerno zaostalim socialističnim deželam narekuje dolgoletno, z velikimi žrtvami in samozatajevanjem zvezano graditev materialno-ekonomskih osnov socializma, medtem ko so v visoko razvitih kapitalističnih deželah te osnove že v glavnem dane kot rezultat kapitalistične industrializacije in podružbljenega dela.

Praksa naslednjih desetletij pa je v polni meri potrdila tudi drugo Leninovo predpostavko, ki je zadevala perspektive socialistične revolucije v visoko razvitem in visoko organiziranem kapitalističnem svetu z njegovimi stoletnimi tradicijami vladanja, zatiranja in izigravanja delovnih množic: tam se bo revolucija mnogo težje začela, imela bo opraviti z mnogo resnejšim in izkušenejšim sovražnikom, v mnogo težjih razmerah.¹⁰

Vijugava pot zgodovine je v začetku našega stoletja ustvarila razmere za zmago socialistične revolucije, močno drugačne od tistih, o katerih sta v devetnajstem stoletju razpravljala Marx in Engels. Revolucionarna misel Oktobra se je pred in

⁷ Glej Leninskij sbornik. Moskva-Leningrad 1931, zv. XI.

⁸ Tretja internacionala in njeno mesto v zgodovini. Polnoe sobranie sočinienij, zv. XXXVIII, stran 306. Podobno postavko najdemo tudi v Otroški bolezni 'levičarstva' v komunizmu. Prav tam, zv. XLI, str. 47—48.

⁹ Lenin, Polnoe sobranie sočinienij, zv. XXXVI, str. 5—7.

¹⁰ Prav tam, stran 97.

po letu 1917 spoprijemala z mnogimi problemi, o katerih ni bilo dotlej v nobeni knjigi nič zapisanega, ali pa vsaj ni bilo zapisano tako, da bi odpiralo njihovo dejansko progresivno razrešitev. Zato je misel Oktobra lahko zmagovala in je dejansko zmagovala samo kot dialektična, po vsem svojem bistvu antidogmatična, leninska misel. To je bilo njeno najpomembnejše izročilo revolucionarnemu delavskemu gibanju v drugih deželah sveta.

S svojimi daljnosežnimi rezultati in posledicami je oktobrska revolucija bistveno preoblikovala vsa mednarodna razmerja. Vsak dejanski uspeh, ki ga je prva socialistična dežela dosegla v graditvi novih medčloveških odnosov, je krepil sile družbenega napredka po vsem svetu. In narobe, vsak očitnejši odmik od socialistične prakse v njeni notranji in zunanji politiki jih je pomagal razdvajati in hromiti. Vsekakor pa je že sam obstoj in razvoj Sovjetske zveze ustvarjal zanje novo zgodovinsko situacijo in jim odpiral nove možnosti, ki jih je bilo treba doumeti kot nove in njim ustrezno oblikovati strategijo in taktiko revolucionarnega delavskega gibanja.

Velika oktobrska revolucija in revolucionarni izbruhi v vrsti evropskih in izvenevropskih dežel, ki so jo spremljali in krepili, so tudi mednarodno reakcijo potrjevali v prepričanju, ki raste iz vsake revolucionarne situacije, v prepričanju, da po starem *ne more* več naprej. V zmerom globlji krizi vsega svojega bivanja in svoje politike so se buržoazni »družbeni vrhovi« zmerom pogosteje pričeli posluževati metod vladanja, ki so pomenile oster prelom s tradicijami buržoazne demokracije. Pojavil se je fašizem kot najreakcionarnejša oblika buržoazne razredne vladavine, ki se je v nemškem nacionalnem socializmu razvil do svojih skrajnih konsekvenc. Ta je imperialistično prakso kolonialnega zatiranja in iztrebljanja prenesel v osrčje Evrope, pripravljal in izzval drugo svetovno vojno, pri čemer je proti sebi osredotočil vse neposredne in posredne rezerve demokracije.

To je bilo, če rečemo s Heglom, obče stanje sveta, v katerega sodi dogodek na tej naši slovenski zemlji, katerega tridesetletnico smo praznovali letošnjo spomlad.

II

Revolucionarno dogajanje v Rusiji, ki je doseglo svoj zgodovinski razplet v oktobru-novembru 1917, je silovito odmevalo tudi v deželah današnje Jugoslavije, pospešilo vrenje v širokih plasteh delovnega ljudstva, ki so jih najneposredneje prizadevale vse mogoče oblike razrednega in nacionalnega zatiranja, do skrajnosti stopnjevanega v razmerah prve svetovne vojne. Val stavk, množičnih demonstracij proti lakoti in vojni, za samoodločbo narodov, je zajel tudi slovensko zemljo. Vojaki slovenskih polkov v avstro-ogrski vojski so se puntali, pri čemer so imeli važno vlogo povratniki iz Rusije, bivši vojni ujetniki, ki jih je bila revolucija osvobodila, ti »bacili boljše vizma«, ki so učinkovali prevratno, včasih tudi ne glede na stopnjo njihove zavednosti.¹¹

¹¹ V svojem referatu o nekaterih vprašanih zgodovine internacionalističnega gibanja v Rusiji 1917—1920 (stran 17) navaja sovjetski zgodovinar A. J. Manusevič podatke, po katerih sta nemška in avstro-ogrška stran na mirovnih pogajanjih s Sovjetsko Rusijo večkrat protestirali proti političnim svoboščinam vojnih ujetnikov v Rusiji, boječ se posledic, ki bi jih to osveščanje imelo po njihovem povratku v domovino (Arhiv vnanje politike SSSR, f. 413).

Vsa ta gibanja so nedvomno prispevala k razpadu Avstro-Ogrske v oktobru 1918. Ponekod so kasneje pripeljala celo do kratkotrajnih »sovjetskih republik«, kakor v Prekmurju, Beli krajini itd. Nastopili so tako imenovani prevratni dnevi, ki jih znani slovenski politik in publicist Albin Prepeluh dovolj točno označuje, ko v svojih Pripombah k naši prevratni dobi pravi: »Ljudstvo je hotelo vreči s sebe vse, kar ga je tiščalo, ali o čemer je mislilo, da ga tišči... Z nekaj tisoč discipliniranih oboroženih mož bi lahko zavladal vsej deželi kdorkoli in ji vsilil svojo politično voljo, če bi le ne bila v opreki s splošno ljudsko tendenco, ki je kratko in malo zavračala stare razmere. Tako imenovana Centralna vlada v Zagrebu, Narodno vijeće, je to dobro vedela; bala se je nemirov, ropanja, imovinske in osebne negotovosti ter socialnih požarov, skratka — bala se je lastnih narodov. Edini gotovi izhod zanjo je bila takojšnja in brezpogojna združitev s kraljevino Srbijo. Pa ne zaradi kakega idealističnega političnega patriotizma, marveč zato, ker je domnevala, da razpolaga kraljevina Srbija z urejeno, čeprav ne preveč številno vojsko. V Zagrebu in Ljubljani so se meščanski politiki, ki niso poznali dejanskih razmer v lastni deželi, bali socialnih prekucij in državljanske vojne in so v strahu za svoja premoženja hrepneli po varnem zavetju, ki si ga sami niso znali zgraditi.«¹² Predvsem pa je točna njegova zaključna ugotovitev: »Manjkalo je, kar je za sodobno socialno revolucijo najbolj potrebno: resnično revolucionarne stranke, ki revolucijsko razpoloženje ljudstva organizirano zagrabi in vodi.«¹³

Vse te negativne komponente tedanje družbene situacije na jugoslovanskih tleh bivše Avstro-Ogrske in posebej na Slovenskem so se konec leta 1918 izšle v prvodecembrskem aktu o združitvi južnoslovanskih dežel nekdanje Avstro-Ogrske s kraljevino Srbijo. Rodila se je stara Jugoslavija, ki so jo po pravici imenovali miniaturno carsko Rusijo, tipična dežela kapitalistično-veleposestniške eksploatacije in nacionalnega zatiranja. Kakor je bila carska Rusija v dobi pred in med prvo svetovno vojno najšibkejši člen v verigi svetovnega imperializma, tako nedvomno velja za dobo pred drugo svetovno vojno, da je bila »stara Jugoslavija... po svojem notranjem političnem stanju in odnosu sil vsekakor ena najšibkejših točk v predvojni Evropi.«¹⁴

Poleg osnovnih nasprotij kapitalistične družbe, ki so se v stari Jugoslaviji zaostrela od vsega začetka, se je na njenih tleh nakopičilo mnogo drugih družbenih problemov, med njimi zlasti problemi zemlje in kmeta, ki so ponekod v večji, ponekod v manjši meri ostali nerešeni iz prejšnjih razdobj. Nacionalna neenakopravnost in zatiranje sta ponekod, kot npr. v Makedoniji in na kosovsko-metohijskem področju, prehajala v sistem kolonialnega suženjstva in iztrebljanja. V imenu oblikovanja nekakšnega enotnega »jugoslovanskega naroda« je bila zaničkovana individualnost narodov, ki so bili — kakor Slovenci ali Hrvati — zgodovinsko že povsem izoblikovani imeli lastno nacionalno kulturo in sorazmerno visoko razvito nacionalno ekonomiko. Skozi prizmo teh nacionalnih razlik in nasprotij so se lomila in poglobljala vsa razredna protislovja družbenih odnosov v

¹² A. Prepeluh — Abditus, Pripombe k naši prevratni dobi, stran 150. Spomini Prepeluha, enega najvidnejših predstavnikov revizionistične struje »mladih« v tedanji slovenski socialni demokraciji, po letu 1920 ideologa slovenske kmečke stranke, so pod tem naslovom izhajali v Sodobnosti od 1934 do 1937, po njegovi smrti pa so leta 1938 izšli v knjigi, z obširnimi komentarjem dr. Dušana Kermavnerja.

¹³ Prav tam, stran 152.

¹⁴ E. Kardelj, Pot nove Jugoslavije. Ljubljana 1946, stran 475.

stari Jugoslaviji. Njeno zunanjo politiko je označevalo dosledno usmerjanje njenih vladajočih krogov na središča mednarodne reakcije, najprej — v času relativne stabilizacije kapitalizma — na anglo-francoski imperializem, potem pa na fašistično os Berlin—Rim, aktivno vključevanje v zaroto imperialističnih sil proti Sovjetski Zvezi in proti mednarodnemu revolucionarnemu delavskemu gibanju. V teh in v mnogih drugih bistvenih vprašanjih notranje in zunanje politike je vladajoča velikosrbska buržoazija uživala vso podporo reakcije iz vrst slovenske in hrvatske buržoazije.

V boju za demokratično preosnovo Jugoslavije in za njeno spremembo v državno skupnost enakopravnih narodov in narodnosti, za njen izhod iz igre imperialističnih sil, je od vsega začetka odločilna vloga pripadla revolucionarnemu delavskemu gibanju, Komunistični partiji Jugoslavije. Ta se je kalila v dveh desetletjih težkih bojev in preizkušenj, premagovala svoje otroške bolezni, zlasti kar zadeva kmečko nacionalno vprašanje, in dozorevala kot dejanska avantgardna sila socialističnega in vsega demokratičnega osvobodilnega gibanja v Jugoslaviji. Dajala je svoj pečat mnogim množičnim akcijam v prvih letih Jugoslavije, boju za socialno-ekonomske interese delavskega razreda, proti udeležbi Jugoslavije v intervencijskem pohodu »štirinajstih držav« zoper Sovjetsko Rusijo, proti antidemokratičnim zarotam buržoazije; leta 1929 je prva na udaru reakcionarne vojaškomonarhistične diktature žrtvovala mnogo najboljših kadrov v boju proti njej in za demokratični prepород Jugoslavije.

Ce je Prepeluh v svojih spominih moral za leti 1917—1918 ugotoviti usodno pomanjkanje glavnega subjektivnega dejavnika revolucije, resnično revolucionarne stranke, je taka stranka v naslednjih dvajsetih letih doraščala in dorasla. Ustanovitev Komunistične partije Slovenije, katere tridesetletnica pada v leto, v katerem vse svobodoljubno človeštvo slavi pol stoletja velikega Oktobra, je s svojimi daljnosežnimi politično-organizacijskimi sklepi v nekem smislu zaključila dobo doraščanja komunističnega gibanja na slovenskih tleh. Pričela se je doba njegovega zgodovinskega konstituiranja kot vodilne nacionalne politične sile v slovenskem narodu.

Jasno opredeliti mesto in vlogo slovenskega delavskega razreda in njegovega revolucionarnega gibanja v slovenskem narodu in pa slovenskega naroda v celotni mednarodni, jugoslovanski in svetovni situaciji, odkriti bistvo in aktualni smisel ozkosrčnih prizadevanj, ki so slovensko narodno vprašanje trgala iz zgodovinske konkretnosti svetovnega dogajanja, na katero je tako odločilno vplivala oktobrska revolucija s svojimi najprogresivnejšimi rezultati — to je bila tisti čas glavna naloga marksistične misli na Slovenskem. Zavest o zgodovinski odgovornosti slovenskega delavskega razreda za bodočnost slovenskega naroda, ki se je tako močno pokazala v Manifestu ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije, je kmalu nato našla svojo globljo utemeljitev v delu Edvarda Kardelja Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, ki je nedvomno največ prispevalo k vsestranski teoretični pripravi slovenskega osvobodilnega dejanja v letih 1941—1945. V predgovoru k prvi izdaji tega dela, napisanem v novembru 1938, beremo:

»Slovensko vprašanje... ni samo naše lokalno vprašanje, marveč je člen v verigi nasprotij, ki prepreza ves svet. Slovenski narod torej ni osamljen, marveč ima svoje zaveznike v celoti svetovnega družbenega dogajanja. Najti in nasloniti se na take zaveznike, znati pravilno oceniti vse posredne in neposredne rezerve, ki nam jih nudi današnje družbeno stanje, to bi moralo biti osnovno načelo stra-

tegi je in taktike slovenskega narodnega boja za popolno uresničenje njegovih smotrov, ali bolje rečeno, strategije in taktike avantgarde delavskega razreda, ki nujno mora biti vodilna sila slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja.«¹⁵

V ta namen se je bilo treba spoprijeti z dvema pojmovanjima, ki sta bili skoraj enako nevarni za praktično uresničevanje neposrednih ciljev, ki jih je slovenskim komunistom začrtal Manifest ustanovnega kongresa KPS. To je bil po eni plati nihilizem glede nacionalnega vprašanja, ki se je bil ohranil še iz časov stare slovenske demokracije z njeno zdaj bolj zdaj manj poudarjeno »razrednobožno ortodoksnostjo« in ki je v dobi med obema vojnama večkrat praktično pomenil podporo buržoaznemu jugoslovanskemu unitarizmu. Po drugi plati je šlo za absolutiziranje nacionalnega vprašanja, s katerim je buržoazija od nekdanj prikrivala dejanska razredna nasprotja, opravičevala svoj teror nad delavskim razredom in drugimi naprednimi silami in se je bila v obrambo tako pojmovane »nacionalne enotnosti« pripravljena zvezati z najkonservativnejšimi silami tega sveta, z izpričanimi sovražniki nacionalne svobode in napredka. Proti nacionalnemu nihilizmu v delavskem gibanju in proti buržoaznemu absolutiziranju nacionalnega vprašanja je Kardelj v že navedenem uvodu poudarjal, da »je treba pri analizi narodnega vprašanja razlikovati njegovo *socialno bistvo, gibalne sile in socialnega voditelja* na posameznih etapah družbenega razvoja. Od medsebojnega razmerja teh faktorjev so v prvi vrsti odvisne oblike tega ali onega narodnoosvobodilnega gibanja in njegov razvoj«.¹⁶

Analizi teh dejavnikov in njihovega medsebojnega razmerja v zgodovini slovenskega naroda, vse tja v čas pred drugo svetovno vojno, je predvsem posvečeno Kardeljevo delo o razvoju slovenskega narodnega vprašanja. Zato so njegovi sklepi hkrati lahko postali izhodišče za strategijo in taktiko slovenskih komunistov v odločilnih revolucionarnih bojih, ki so prihajali.

Socialistična revolucija je potemtakem na Slovenskem in v vsej Jugoslaviji dozorevala in se uresničevala v povsem novi zgodovinski situaciji, o katere mednarodnih značilnostih smo že prej govorili. To sta bili, prvič, zmaga oktobrske revolucije in z njo obstoj ter razvoj Sovjetske zveze kot prve socialistične države, in drugič, nastop fašizma kot najreakcionarnejšega in najbrezobzirnejšega sredstva za obrambo buržoaznega družbenega reda, nastop fašizma, ki je od leta 1938 naprej z dvema svojima najmočnejšima državnima tvorbama neposredno mejil na slovensko zemljo in ogrožal obstoj slovenskega naroda. Obe značilnosti novega razdobja sta sila vplivali na razvoj notranjepolitičnih razmerij v predaprilski Jugoslaviji, na razpored in polarizacijo družbenih razredov, plasti in posameznikov v času pred in med osvobodilno vojno 1941—1945. V Jugoslaviji in posebej v Sloveniji sta ti dve značilnosti, poleg drugih, zgodovinsko nastalih posebnosti glede na doseženo stopnjo v političnem, ekonomskem in kulturnem razvoju, ustvarjali notranjo situacijo, dokaj različno od tiste, v kateri se je spočnjala oktobrska revolucija v Rusiji.

Neposredna nevarnost, ki jo je za obstoj slovenskega naroda predstavljal fašizem, je vsekakor močno vplivala na vse tesnejše povezovanje slovenskih protifašističnih sil pod vodstvom delavskega razreda in na pobudo njegove komuni-

¹⁵ E. Kardelj, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana 1957, str. VI—VII.

¹⁶ Prav tam, stran IX.

stične avantgarde. Tisto, kar je ta proces zbiranja slovenskih ljudskih množic pod novimi vodniki še posebej pospešilo, je bil popoln politični polom domače buržoazije, ki se je v svoji veliki večini in v najusodnejšem razdobju slovenske zgodovine vrgla v naročje fašističnim okupatorjem.

Najpomembnejši rezultat tega združevanja je bila Osvobodilna fronta slovenskega naroda, v kateri se je popolnoma pokazala enotnost najširših plasti slovenskega ljudstva. Ta se ni razodevala samo v odporu proti fašističnim osvajalcem, marveč tudi v tem, da so a limine odklanjale vsako misel o vrnitvi na staro, se pravi, vsako buržoazno reševanje njihovih najbistvenejših življenjskih vprašanj. To pomeni, da tudi za Slovence v polni meri velja, kar je tovariš Tito zapisal leta 1942 v znanem članku o nacionalnem vprašanju v Jugoslaviji v luči narodnoosvobodilnega boja: »Naša narodnoosvobodilna borba ne bi bila tako žilava in tako uspešna, če narodi Jugoslavije ne bi videli v njej razen zmage nad fašizmom tudi zmago nad tistim, kar se je godilo za minulih režimov, nad onimi, ki so tlačili in hočejo še nadalje tlačiti narode Jugoslavije.«¹⁷

Iz vsega tega sta po logiki stvari izšli dve glavni posebnosti socialistične revolucije v Jugoslaviji nasploh in posebej v Sloveniji: prvič, spočela se je v razmerah osvobodilne vojne proti tujim fašističnim okupatorjem in se razvijala v neolčljivi povezanosti z nalogami in cilji te vojne, ki jo je bojevalo ljudstvo, medtem ko je bila buržoazija večidel za mir z okupatorji; drugič, odločilna bitka med osnovnimi eksploataorskimi razredi in naprednimi silami naše družbe ni bila izbojevana na fronti »čistega« razrednega boja, marveč na fronti vseljudskega boja proti tujim osvajalcem in proti nacionalnemu izdajstvu, na fronti boja, ki so mu stali na čelu glavni družbeni nosilci socializma. Z drugimi besedami rečeno, logika razrednega boja med osnovnima razredoma kapitalistične družbe, med buržoazijo in proletariatom, se je v naši revoluciji razodevala kot prevladujoča tendenca v opredeljevanju do osvobodilnega boja proti tujim fašističnim okupatorjem. V tem boju se je do kraja skovala razredna zveza delavcev z neproletarskimi plastmi delovnega ljudstva, ki jo je imel Lenin za eno od bistvenih obeležij diktature proletariata.¹⁸

To posebnost naše revolucije med drugim ilustrira tudi dejstvo, da je bila zlasti pri nas, v Sloveniji, v industrijsko najbolj razvitem delu Jugoslavije, izvršena ekspropriacija najpomembnejših kapitalističnih podjetij takoj po končani vojni. Osnovni fond socialističnega sektorja v našem narodnem gospodarstvu je bil ustvarjen na podlagi sklepa o razlastitvi okupatorjevih sodelavcev, ki ga je sprejelo predsedstvo Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije dne 21. novembra 1944, v osvobojenem Beogradu.

Po rezultatih, ki so bili doseženi z našim osvobodilnim bojem proti tujemu in domačemu fašizmu, po rezultatih, ki zadevajo spremembe v socialnem nosilcu oblasti in v njenem sistemu, kakor tudi korenite spremembe v lastninskih odnosih, sodi naša revolucija navzlic vsem posebnostim časa in prostora med revolucije *istega tipa* kakor je bila velika oktobrska socialistična revolucija v Rusiji. Ti rezultati jo potrjujejo kot *socialistično* revolucijo. Navezujoč na tradicije Oktobra je s svojimi posebnostmi hkrati odpirala razdobje socialističnih preobrazb v razmerah, kakršne je ustvaril čas po drugi svetovni vojni, ki ga zlasti obeležujejo:

¹⁷ Josip Broz Tito, *Borba za oslobodjenje Jugoslavije 1941-1945*. Beograd 1947, stran 136.

¹⁸ Lenin, *Polnoe sobranie sočinjenij*, zv. XXXVIII, stran 377.

spreminjanje socializma v svetovni sistem, razpad kolonializma in z njim v zvezi vse večja raznovrstnost oblik, v katerih si ljudstva utirajo pot k družbenemu napredku in človeški svobodi.

Za slovenski narod, ki je s socialistično revolucijo pričel prvič praktično uveljavljati svojo nacionalno individualnost v lastni državni tvorbi, pa to zgodovinsko dogajanje še posebej priča o tistem, kar je pri nas prvi izpovedal Ivan Cankar, o načelni skladnosti socialističnega družbenega interesa, čigar glavni nosilec je na naših tleh slovenski delavski razred, z nacionalnim interesom vsega naroda.

Ko je Marx pisal o pariški komuni, je govoril o treh lastnostih, ki so mu bile neogibni pogoji slehernega velikega revolucionarnega dejanja: o zgodovinski iniciativnosti, prožnosti in pripravljenosti na žrtve.¹⁹

Tudi v tem pogledu je mogoča primerjava med oktobrsko revolucijo v Rusiji in revolucijo v Jugoslaviji, ki se je odvijala v novih zgodovinskih okoliščinah, ustvarjenih po zmagovitem proboju, ki so ga sile socializma izvršile na šestini zemeljske oble. Kakor se oktobrsko revolucija v znamenju Leninove ustvarjalne misli ni ustavljala pred ničemer, kar je bilo v konkretni zgodovinski situaciji novega, še ne izkrcenega, tako so glavne gibalne sile revolucije v Jugoslaviji in na Slovenskem, prežete z istim duhom ustvarjalnega marksizma, na vseh stopnjah njenega razvoja, med in po osvobodilni vojni, izpričale maksimalno prožnost in smelo zgodovinsko iniciativo, ki je ne morejo in ne smejo ovirati nobeni pred sodki, preživele oblike in dogme. Kar je bilo doseženo v boju in graditvi, je bilo doseženo s požrtvovalnimi napori vseh najnaprednejših sil naše družbe, z njihovo vsestransko angažiranostjo v boju za socialistične cilje.

To je vsekakor najvažnejše napotilo za bodočnost, ki nam ga dajejo zlasti zadnja tri desetletja naše slovenske zgodovine, od ustanovitve Komunistične partije Slovenije sem.

¹⁹ Pismo Kugelmannu z dne 12. aprila 1871. Glej Marx-Engels, Werke, zv. XXXIII, stran 205.

I